

Vort Folks Sydgrænse.

Af P. Lauridsen.

II. Den dansk-holtsatiske Grænsemærk i den tidlige Middelalder.

Ved vor Histories Begyndelse omkring Aar 800 fremtræder det danske Rige med en mærkelig Statsmodenhed. Medens vore Naboriger enten slet ikke vare til eller endnu befandt sig i trange Fødselsveer, springer det fuldbaarent ind i Historiens Daglys. Medens Svear og Gother endnu sledes om Magten i Sverige, medens Norge var udstykket i Bygderiger, medens Karolingerne forgæves søgte at sammensmedde Mellemeuropas forskellige Folkestammer til et stort Verdensrige, møde vi nord for Ejderen en tryk og sikker Statsorganisme, der allerede har overvundet Børnesygdommene. Paa dette tidlige Tidspunkt er det danske Folk — i et Valgrige og i et stærkt søndret og udstykket Landsomraade — ikke alene sammensmeltet til en bevidst national Enhed, men det har tillige formaaet at give sit Statsliv faste ydre Konturer i naturlige Grænser. Staten dækker Folket.

Denne tidlige Statsmodenhed vidner om en betydelig Kultur i det hedenske Danmark, og den forklarer mere end alt andet den Overlegenhed, hvormed Riget fremtræder i den tidligere Middelalder. Det er en organiseret og nøje

Begrænset Kraft, medens dets Naboer i Nord og Syd møj-sommeligt maa kæmpe sig frem imod Statsenhedens og sikre Grænsers Maal, og i disse statsdannende Bestræbelser tilsætte deres bedste Kræfter. Derfor kan Danmark som oftest have et Overskud til Rede for enhver Aktion og bære Sejren hjem, og saaledes bevare en Overlegenhed, der ikke stod i Forhold hverken til dets Areal eller dets Folketal. Nærmere udført vilde denne Tankegang ogsaa bidrage til at forklare dets tragiske Nedgang paa et senere Tidspunkt, men dette hører ikke ind under mit nær-værende Emne.

Mindst fire Menneskealdere før „Rigssamleren“ Gorm den Gamle staar Danmark som et samlet Folkekongedømme med dets velkendte ældre Grænser. Hvor Havet ikke dannede disse Grænser, altsaa i Skaane og i Sønderjylland, skiltes Landet ved dybe og mørke Skove fra Nabo-rigerne; disse uigennemtrængelige Skovøder skød sig som Stødpuder eller „Puffer“ ind imellem de stridbare Folk og afskar den umiddelbare Berøring og Friktion, der for vor Opfattelse er uadskillelig knyttet til Grænsebegrebet, og det er med en saadan Grænsemark ¹⁾, vi i det følgende skulle beskæftige os.

Hos Oldtidens Folk er Grænsen aldrig den nøje bestemte topografiske Luftlinje, vi kende. De havde ikke Dannelse nok til at grundlægge en saadan, og hvad mere var, hele deres Liv stred imod en saadan Grænse. De tilsigtede at leve deres eget Liv i et til alle Sider isoleret Landomraade, Landgrænsen legemliggjordes derfor i et Belte, i et Glacis, i en Mark, i Statsoverdrev eller „No-

¹⁾ Grundlaget for denne Afhandling er et Foredrag, holdt i det kgl. nord. Oldskriftselskab den 22. Febr. 1893.

mannsland“, der ikke tilhørte nogen, der ofte med Flied holdtes ubeboet og udyrket og sædvanligvis kun var Tilflugtssted for Fredløse og Stimænd. Saaledes var det i Danmark, i Tyskland, hos Slaverne, og saaledes er det endnu den Dag i Dag hos talrige Folkeslag paa primitive Udviklingstrin. Indianerne i Nordamerika omgave sig med Grænseskove, der vare Overdrev og ikke tilhørte nogen, Staterne i Bagindien og China have indtil for nogle faa Aartier siden bevaret den samme Indretning, og v. Richt-hofen har givet os en højst interessant Skildring af Grænse-skoven mellem det himmelske Rige og Korea og af de nøje Regler, der endnu 1859 fastholdtes for Samfærdselen ad den eneste Vej, der førte igennem dette vilde Grænse-landskab. Endnu i vore Dage omgive Negerstammerne i Afrika deres hurtigt opblomstrende og lige saa hurtigt hende-døende Samfundsbygninger med en lignende Bræmme af Urskov, der kun er passabel ad en eneste befæstet Vej.

Ved ethvert nøjere Studium af ældre Grænser sluges derfor den traditionelle Skellinje, der kun er en Abstraktion og en Nemhed eller en langt yngre Tids Værk, af Grænselandskabet eller Grænsemarken. Men særlig i ethno-grafisk Henseende, og det er jo i den Retning vore Under-søgelser gaa, er denne Grænsemark af overordentlig Be-tydning. Den udøvede ikke alene en mægtig Indflydelse paa de ældre Bebyggelsesforhold, fordi Befolkningen følte sig frastødt af Grænseskovens Uhygge og flyede den eller søgte at beskytte sig ved Virker imod dens Farer, hvorfor Egnene op imod den vare tyndt befolkede, — eller fordi dens Nærhed omdannede de nærmestliggende Købstæder baade til Fæstninger og Centrere for udenrigsk Sam-kvem og Omsætning ad den enkelte Vej, der holdtes aaben.

over Landgrænsen, men i den senere Udvikling blev den tillige et Stridsæble ikke alene for de tilgrænsende Staters Magtbegær og politiske Udvidelseslyster, men ogsaa for den mere stillfærdige Kamp mellem de tilgrænsende Folks Nybygder. Den blev ikke alene en politisk, men ogsaa en agrarisk Kampplads fra forskellige Sider.

Det her i al Almindelighed udviklede passer ogsaa paa den dansk-holtsatiske Grænsemark ved vor Histories Begyndelse. Jeg har sat mig som Opgave paa forskellige Tidspunkter at bestemme Grænsen mellem Daner og Saxere, og det vil være indlysende, at vi her ikke kunne lade os nøje med en enkelt Linje. Intet levende udvikler sig efter mathematisk-snorrette Linjer. Udenfor den samlede Masseoptræden fremvise Vegetations-, Skov- og Folkegrænser energiske Fremspring, forbavsende Tilbagevigninger eller modige Nydannelser, der nødvendigvis maa tages med i Betragtning, ja de ere ofte af den største Betydning, fordi de ere Vækstcentrer eller Spidser, der betegne Bevægelsesretningen. I den yderste Folkegrænse kan en hel Nations Energi pludselig samles til Forsvar eller Angreb. Det viser sig saaledes nødvendigt at arbejde med fire Linjer: Den dobbelte Grænse for de to Folks samlede Optræden og den dobbelte Grænse for deres mest fremskudte Forposter. Først naar de to Folk have arbejdet sig frem til umiddelbart Samliv, kan man nøjes med tre Linjer: Den absolute Grænse for begge og Ligevægtslinjen imellem dem.

Saaledes er den anthropogeografiske Opfattelse ¹⁾ af Begrebet Folkegrænse. Studiet af saadanne ældre Grænser

¹⁾ Berichte über die Verhandlungen d. k. sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften zu Leipzig. Philol.-histor. Classe I. II. Leipzig 1892. S. 53 flg.

opløser sig i en Undersøgelse af Bebyggelsesforholdene omkring og i Grænsemarken og kræver tidt meget besværlige, for ikke at sige umulige Undersøgelser. En saadan Undersøgelse er aldrig bleven forsøgt med Ejdergrænsen, uagtet der er skrevet saa særdeles meget om den, men alt dette er skrevet ud fra en ældre Tids flade, historisk-politiske Synsmaade, der ikke har Øje for det ethnografiske Element, og derfor enten fortaber sig i uholdbare Gætterier eller ganske tendentiøst gaar ud fra langt yngre Tidens ethnografiske Forhold som det oprindelig tilgrundliggende, som Urtilstanden. Historikeren Waitz' Opfattelse, der er trængt igennem overalt i Tyskland, turde staa som et passende Exempel paa disse Fejlgreb.

At Ejderen har været vort Riges Urgrænse, kan ikke bevises og er i det hele lidet sandsynligt. Bortset fra de vestlige Sumpegne gør denne Flod ingen Figur i Landskabet, den har ringe strategisk Betydning, den har ingen- sinde dannet et virkeligt Landemærke eller afgrænset store Interessesfærer, og lige saa lidt har den nogensinde dannet et virkeligt Skel mellem to Folk. I en Række Aarhundreder gjorde de sydligste danske Nybyggere Holdt omkring dens Bredder, men uden at mødes med deres saksiske Modstandere, og da disse endelig i Begyndelsen af det trettende Aarhundrede med beundringsværdig Kraft trængte frem igennem Isarnhos Skovtykninger, standsede de ikke ved Ejderen, men først ved Slien og Danevirke eller foran det kompakte danske Folkelegeme, som fra Arildstid havde boet her. Floden har derfor aldrig været

andet end en politisk, altsaa en kunstig og fremtvungen Grænselinje.

Dette fremgaar ogsaa aldeles tydeligt af Kongerne Gudfreds og Hemmings Politik i Tiaaret op til 811. Med sikker politisk Takt stræbte den første frem imod Elbgrænsen og søgte at sætte sig i Besiddelse af hele den cimbriske Halvø, et Maal, der altid har fristet dansk Statskløgt. Dette syntes ogsaa at skulle lykkes ham, thi i Nordalbingien vare saavel de ethnografiske som de politiske Forhold ganske ufærdige og ubefæstede, og Frankernes Erobringskrige imod Saxerne havde bragt alle Folk nord for Elben i vild Gæring og kuldkastet de ældre Tilstande. Paa Gudfreds Tid og endnu mange Aarhundreder senere kæmpede her tre Folk med afvekslende Lykke om Besiddelsen af Landet mellem Elben og Sli. Fra Nord trængte Danerne frem, fra Sydøst Slaverne og fra Sydvest Saxerne. Vi have sikre Vidnesbyrd om, at Danernes eller Nordmannernes Bygder allerede dengang naaede ned mod Ejderfloden, og vi skulle senere komme tilbage til denne Sag i dens Enkeltheder. Paa dette tidlige Tidspunkt er Byen Slesvig eller Sliesthorp allerede et Brændpunkt i Rigets Politik, en Vækstspids for den imod Syd rettede Kolonisation, et Knudepunkt for Handelen og Centrum i et stort Fæstningsanlæg til Rigets Beskyttelse.

I Østholsten mellem Kielerfjord og Elben, altsaa i Vagrien til Sventineaaen, vest om Ploener Sø og Segeberg samt omkring Traves og Billes øvre Løb sad Obotriterne og andre vendiske Folk, imod Vest ligeledes beskyttede af Virker og Grænsemarker, og kun i de sydvestlige Kystlande langs Nedreelben og Vesterhavet fandtes nordalbingiske Saxere. Det er umuligt i det enkelte at angive deres

Grænser imod Nord. Meginhard og Adam af Bremen sige, at de boede foruden langs Elben, medens Venderne boede foroven. Stormarerne sad inde med Landet mellem Elben og Stør (Sturia), og i deres Land nævnes endnu ikke en eneste By, selv ikke Hamburg, der først anlagdes 804. Ditmarskernes Midtpunkt synes derimod allerede dengang at have været Meldorf i Nærheden af Havet, hvor deres Daabskirke byggedes, og deres østlige Grænse faldt henimod Holstenau og Gieselau. Holtsaterne (∩: Skovboerne) nævnes endnu ikke.

Paa Karl den Stores Tid stod altsaa ingen af de tre Folk i umiddelbar Berøring med hinanden. De skiltes ved store Skovøder, der opfyldte hele Landet fra Nedre Stør til henimod Slien og fra Sventine til Holstenau. Denne Skov kaldte Danskerne Jærnved eller Mørkved, Tyskerne Isarnho og paa Adam af Bremens Tid tillige Hedningeskoven. I Kilderne findes ikke et Ord om, at denne Skov var udstykket ved Grænselinjer mellem de tre Folk. Danernes, Slavernes og Saksernes Magt naaede saa langt, som deres Bygder naaede, og dermed turde Grænsespørgsmaalet være afgjort. Men i det den frankiske Kulturmagt trængte frem til Elben og efter 804 endogsaa over denne Flod, bleve de gamle Tilstande uholdbare; Karl den Store, der var Bærer af den romerske Kejsertids Erobringstraditioner, respekterede ingen Folkegrænser. Opfattelsen af Folket (Gens) som det statsdannende Element maatte vige for en hensynsløs Arealpolitik, og Grænsemarken blev det første Stridsemne mellem ham og hans nordlige Nabo. 804 slæbtes „alle“ nordalbingiske Saxere med Hustruer og Børn bort fra deres Bygder, og deres Land overgaves til Obotriterne. Kong Gudfred fandt Forholdene saa

truende, at han lod hele sin Stridsmagt udfolde sig i Omegnen af Slesvig.

Fra dette Øjeblik bliver hans korte Regeringstid en Kamp om Holsten eller om en ny naturlig Sydgrænse for Riget. Først anfalder han Karls Vasal, Obotriterfyrsten Trasuk, fordriver ham fra hans Land, lader ham myrde og befæster Terrainafsnittet nord for Ejderen med en Vold, der i Følge Annalisternes overdrevne Forestillinger skal have spændt fra Hav til Hav, og derefter tvinger han selve Kejseren frem til Forsvar for dennes nordalbingiske Krav, der vel næppe endnu turde betragtes som Erobring.

For den rette Forstaaelse af denne Kamp om Grænsen mellem Danmark og Frankerlandet have to Steder hos Annalisten Einhard særlig Betydning. Under Aar 804 siger han, at Gudfred kom med sin Hær og hele sit Rytteri til Sliesthorp „paa Grænsen af sit Rige og Saxland“ (ad locum qui dicitur Sliesthorp, in confinio regni sui et Saxoniae), og deraf have alle tyske og mange danske Forfattere villet bevise, at Sliesthorp allerede dengang var Danmarks Grænseby, og at Saxland strakte sig til Slien. Men denne Opfattelse er meget uhistorisk; thi hvis Einhard har tænkt, ikke paa den ethnografiske Grænse, hvad der med hin Tids Synsmaade turde være det naturligste, men paa en virkelig Statsgrænse, fremfører han kun den ene Parthavers Opfattelse i en uafgjort politisk Proces, og hans ovennævnte Ytring fra 804 finder da sit nødvendige Korrektiv i hans Beretning fra 809. Her kommer nemlig den danske Opfattelse til Orde, idet Kong Gudfred forlanger, at Kejseren skal sende Ombudsmænd til et Fredsmøde „hinsides Elben paa Grænsen af det danske Rige i Badenfliot (nu Beienfleth) ved Støis nedre Løb, kun en lille

Mil fra Elben. („Petebat etiam, ut conventus comitum imperatoris atque suorum iuxta terminos regni sui trans Albim fierit, in quo res invicim gestae proferri“ . . . etc. og „trans Albim . . . in . . . Badenflot“.) Her kommer Gudfreds Krav paa Grænsemarken tydelig til Orde, og saaledes opfattes Sammenhængen ogsaa af upartiske tyske Historie-skrivere ¹⁾.

Karl gik ind paa det danske Forslag, Mødet blev afholdt ved Beienfleth, og han viste saaledes Gudfred en formel Indrømmelse, eftersom den Slags Møder sædvanlig afholdtes paa Rigsgrænsen, men der kom forøvrigt intet ud af Forhandlingerne. Af Einhards Udtalelser se vi altsaa, at der paa Gudfreds Tid ikke var nogen gensidig anerkendt Rigsgrænse mellem Danmark og Frankerriget (eller Saxland). Danmark krævede Elbgrænsen, Frankerne stræbte frem imod Slien og Østersøen, og Kilderne tillade ikke nogen som helst Slutning om ældre Grænseskel. Paa begge Sider grebes til Vaaben for at afgøre Striden. Endnu samme Aar som Mødet holdtes i Beienfleth, lod Kejseren Grev Egbert og de saksiske Grever anlægge en Borg imod de danske ved Stør: Esesfeld, Itzehoe, og besætte med frankiske Soldater, efter at de, som det betegnende nok hedder i Annalerne, „havde taget Eggen i Besiddelse.“

Gudfreds Svar herpaa var et voldsomt og blodigt Indfald i Frisland, og Einhard fortæller i Karls Levned,

¹⁾ Dr. D. Detlefsen: Geschichte der holsteinischen Elbmarschen. I. S. 44. Ved Omtalen af Itzehoe's Anlæggelse af Karl den St., siger han: „Also grade dort, wo der Dänenkönig die Grenze seines Landes ansetzen wollte, errichtete der thatkräftige Kaiser das erste Bollwerk gegen die Dänen.“

at han nu endog krævede hele Saxland og Frisland som sine Provinser og truede Karl med et Besøg i selve Aachen. Som bekendt endte en brat Død hans krigerske Planer, og en fredelig Stemning gjorde sig gældende paa begge Sider. Kejseren var gammel og ønskede Fred med sin urolige Nabo imod Nord, og Kong Hemming, Gudfreds Brodersøn, var sandsynligvis optaget af indre Vanskeligheder. 810 sluttedes Vaabenstilstand, og 811 besvores Freden ved Ejderen af 12 danske og 12 frankiske Herrer. Vi kende ikke Fredsbetingelserne, og vi kunne derfor ikke med Sikkerhed sige, at Ejderen dengang blev fastsat som Grænseskel inellem Rigerne, men alt taler derfor. Nogle faa Aar efter nævnes den i Annalerne som dansk-frankisk Grænseflod, ¹⁾ og trods senere Kongers Fornyelse af Gudfreds Krav, trods Grænsekampe og Hærgningstog dukker den stadig frem som Grænseflod.

Fra dansk Side betegner Freden 811 altsaa et Tilbage-tog, ja N. M. Petersen kalder den endogsaa en haaniig Fred, og det fortjener vel ogsaa at bemærkes, at den samme Tanke øjensynlig kommer frem hos Adam af Bremen, idet han siger, at Hemming accepterede eller lod sig nøje med Ejdergrænsen. ²⁾ („Hemming mox pacem cum imperatore faciens, Egdoram fluvium accepit regni termi-

¹⁾ Ann. Einhard. 815. I dette Aar drage de saksiske Grever „trans Aegidorum fluvium in terram Nordmanorum.“ Ann. Fuld. 873: „Ad fluvium nomine Egidoram, qui illos (sc. Danos) et Saxones dirimit.“ Ligeledes Widukind I. 28: „Adoram quoque fluvium et terminos Danorum.“ Se forøvrigt: E. Dümmler: Geschichte des Ostfr. Reiches. I. 266, 356, 372, II. 364, III. 137, 334, 337. B. Simpson: Ludwig der Fromme. I. S. 52—53 o. fl. St. S. Abel: Das Fränk. Reich unter Karl d. Gr. II.

²⁾ Adam. Brem. hist. eccl. Pertzii script. Germ. VII. p. 291..

num“). — Frankerne sønderdelte og udstykkede den gamle Grænsemark, Saxlands Grænser skødes frem til Ejderen, og af det omtvistede „Borderland“ skabtes sandsynligvis et Markgrevskab med Esesfeldborg (Itzehoe) som Vaabenplads. Af Kilderne kan dette ganske vist ikke bevises, den „danske Mark“ omtales ligesaa lidt som de øvrige Markgrevs kabter, Karl grundlagde i Periferien af sit vidtstrakte Rige, men de Foranstaltninger, han tog for at sikre Rigets Nordgrænse, stemme ganske med hans Optræden i Vendermarken, Ostmarken o. a. St., og det er jo ikke Umagen værd at strides om Ord. Felix Dahn siger, at den frankiske Mark imod Danmark strakte sig fra Elben til Ejder, og jeg kan ganske slutte mig til hans Opfattelse. I Esesfeldborg laa en frankisk Besætning, fra Itzehoe beherskedes den største Del af den gamle holsatisk-danske Grænsemark, 852 omtales en „Vogter af den danske Grænse“ (custodes limitis Danici), og i den største Del af Frankertiden fastholdes denne nordalbingiske Erobring, indtil det store Normannerslag ved Hamborg 880. ¹⁾

Igennem den største Del af Frankertiden er Stillingen

¹⁾ F. Dahn: Deutsche Geschichte. I. 2. S. 379. „Im Norden die dänische Mark von der Elbe bis zur Eider.“ — Sammenlign hermed hans Bemærkning sammesteds: Man kann daher zugleich sagen: Z. B. die Wendenmark ist eine [fränkische] Mark wider die Wenden und ist eine Mark in wendischen Land. Sammenholdt med den foranstaaende Udvikling om den dansk-holsatiske Grænsemark før Frankerne, har denne Bemærkning en vis Betydning. — Saml. E. Dümmelr anf. St. II. S. 137: „Seit diesem Tage des Verderbens (²/₂ 880) hören wir nichts mehr von einer dänischen Mark; alle ihre Kräfte mussten die Sachsen aufbieten, um ihr Gebiet diesseits der Elbe gegen fernere Einfälle der Nachbarn sicherzustellen.“ Om Itzehoes Betydning som Vaabenplads se: Detlefsen anf. St. S. 45.

ved vor Sydgrænse altsaa følgende. Det danske Folkelegeme strakte sig ned til Virkerne ved Slien, syd om denne Fjords Bredder og over Svansø til Egernfjord, sandsynligvis med enkelte Udløbere ned imod Ejderen; men ellers var dette Afsnit ubefolket og opfyldt af Skove og Sumpe. Rigsgrænsen var Ejderfloden ¹⁾, i Slesvig sad en Grænsejarl, der skulde væрге Landet imod Overfald af Vender og Saxere, og af saadanne Grænsejarler nævnes Gluomi, der 814 kaldes „Custos Nordmannici limites“, Hove, Slesvigs Jarl („comes Sliaswich“) og Kong Haariks Frænde Borkar. ²⁾

Paa den saksiske Side var Stillingen omtrent til-

¹⁾ Jeg anser det ikke for Umagen værd at indlade mig paa G. Waitz' Paastand om, at Annalernes Ejder ikke er den nuværende Ejder, men „Trenen eller en anden nordlig Strøm“. Det er næppe sandsynligt, at moderne tyske Historikere ville finde Behag i dette slesvigholstenske Legetøj. Den eneste Støtte, Waitz har kunnet finde for sin Theori, er gamle Pastor J. A. Bolten, der skrev 1777 og ikke havde frigjort sig fra Danckwerths og Joh. Mejers Kartografi, og saa en moderne Geolog-Fantast ved Navn v. Maack, der ligesom Jehovah lod Vandene flyde, hvor det behagede ham. (Bolten: Beschreibung v. der Landschaft Stapelholm. 1777. v. Maack: Das urgeschichtliche schleswig-holst. Land. Kiel 1860.) Allerede Chr. Kusz har i N. Staatsb. Magaz. III. S. 685 tilbagevist disse Paastande saa grundigt, at det umulig kan gøres bedre. Se ogsaa A. D. Jørgensen: Bidrag til Nordens Historie i Middelalderen. Det hele Spørgsmaal om den „danske Mark“ i Karolingertiden har fundet en skarpsindig og upartisk Drøftelse af Dr. K. Koppmann i Jahrbücher für die Landeskunde. X. B. S. 1 fig. I Dr. Koppmanns Afhandling savner jeg kun en skarpere Fremdragnig af det ethnografiske Element, der er aldeles nødvendig for en stringent Opfattelse. G. Waitz yngste Fremstilling findes i hans Heinrich I. 3. Aufl.

²⁾ Vita Anskarii c. 31, 32.

svarende. Frankerriget havde vundet et ubeboet, tidligere neutralt „Forland“ fra Stør op til Ejderfloden, men denne Landvinding ledsagedes ikke af en tilsvarende ethnografisk Udvikling, og kun politisk, ikke ethnografisk set dannede Ejderen Skel imellem de to Folk. Ved Frankerkrigene og den tvungne Masseudvandring vare de nordalbingiske Saxere i Syd- og Vestholsten blevne i høj Grad svækkede, kun de frankiske Besætninger i Hamborg (Hochbuki) og Itzehoe opretholdt Erobringen, mod Slutningen af Aarhundredet for rasende Hærgningstog af Vender og Normanner hen over det ulykkelige Land, Hamburg lagdes i Aske, de frankiske Garnisoner forsvandt, og det nordalbingiske Folkeelement var saa lamslaet og medtaget. at det først efter Aarhundreders Forløb kunde rykke sejrrigt frem imod Nord og Øst og bebygge den holtsatiske Del af Grænsemarken.¹⁾ Men disse Normanner- eller Vikingetog bidrog — om end paa en anden Maade — ligeledes i høj Grad til at svække Danskerne Ikke alene Landets Overskudsbefolkning, men dets kraftigste og bedste Sønner optoges af at grundlægge Eventyrriger i fremmede Lande, Hjemmets Tarv ofredes for fjærn Vinding, den hjemlige Kolonisation forsømtes, og store Strækninger af Rigets Syd- og Sydvestgrænser henlaa i Aarhundreder udyrkede og ubeboede, indtil endelig fremmede Folkestammer satte sig i Besiddelse af dem.

I det niende Aarhundrede synes Kamptummelen særlig at have raset syd for Ejderen, men i det tiende fik Sønderjylland sin rigelige Part af den. Menneskealdrene omkring

¹⁾ G. Dehio: Geschichte des Erzbisthums Hamburg-Bremen. I. S. 92—96.

Aar 900 ere de mindst kendte i vor som i Holstens Historie. De udenlandske Kilder beskæftige sig nok med Normannerne, men ikke med Danskerne i Hjemmet, vore egne Kilder give kun upaalidelige og magre Minder, og Adam af Bremen er noget nær den eneste, der har bevaret nogle Kongenavne i Forbindelse med et Par forvirrede Meddelelser, som ingen hidtil havde formaaet at hitte Rede i. Men i de allersidste Aar er Runologien paa en overraskende Maade kommen Historien til Hjælp; hvor denne tier, begynde Stenene at tale, og fra de gamle Kongegrave syd for Dannevirke kastes nu et skarpt Daglys ind i et af de mest omstridte Punkter i vor Historie. Ogsaa for vort Emne har dette Lys Betydning, og vi nødes derfor til at dvæle lidt ved det.

I Aaret 1887 fandtes en ny Runesten ved Slesvig, den saakaldte Gottorpsten eller Vedelspangstenen II, der nu er opstillet i Musæet i Kiel. Den beskrevs Aaret efter af Klosterprovst, Baron R. v. Liliencron og afdøde Professor Handelmann,¹⁾ og allerede ved denne første Tolkning henleddes Opmærksomheden paa, at Vedelspangstenene indeholde Kongenavne, som genfindes baade i tyske og danske Kildeskrifter, og paa den mærkelige historiske Baggrund, som derved skabtes for de to Runeindskrifter. Derefter har Professor Wimmer underkastet Sagen en fornyet Prøvelse, og i Festskriftet²⁾ ved Majestæternes Guldbryllup 1892 er det lykkedes ham dels ad runologisk-

¹⁾ R. v. Liliencron: Der Runenstein von Gottorp. König Sigtrygg's Stein im Schlesw.-Holst. Museum vaterl. Altertümer zu Kiel. Mit einem Anhang von H. Handelmann. Kiel. 1888.

²⁾ Dr. Ludv. F. A. Wimmer: Sønderjyllands Historiske Runemindesmærker. Kbhvn. 1892.

sproglige, dels ad rent historiske Veje at give et Billede af Forholdene ved vor Sydgrænse omkring Aar 934—36, der i sine Hovedtræk sikkert vil blive staaende i vor Historie. Fra dansk som fra tysk Side ere de indvundne Resultater blevne hilsede med Bifald, og særlig har Baron R. v. Liliencron for nylig paa den mest smigrende Maade udtalt sin Tilslutning til dem. ¹⁾

Historisk sete ere disse i al Korthed følgende. Omkring Aar 900 herskede den folkekære Kong Helge i Danmark; men han blev overvunden af den svenske Vikingfyrste Olaf, som derefter grundlagde et Rige og et Dynasti i Sønderjylland med Hedeby eller Slesvig som Kongesæde. Dette Dynasti bestod til det tredje Slægtled. Olaf efterlod Riget til sin Søn Gnupa, der grundfæstede sin Stilling ved at gifte sig med den jyske Jarledatter Asfrid Odinkarsdatter, i hvis Aarer ligeledes flød Kongeblood, samt ved heldige Krigsforetagender nord- og sydpaa. Tilsidst følte han sig stærk nok til at deltage i de store Vikingetogter mod Frisland og andre Dele af det tyske Kejserrige; men efter at den kraftige Kong Henrik den Første havde overvundet sine øvrige Fjender, vendte han sig tilsidst mod det svensk-danske Dynasti i Hedeby, han slog Gnupa, gjorde ham skatskyldig og tvang ham til at lade sig døbe. ²⁾ Dette maa være sket i Aaret 934, men Gnupa og Asfrid

¹⁾ R. von Liliencron: Die vier Schleswiger Runensteine. — Deutsche Rundschau. Aprilheftet 1893. S. 48 flg.

²⁾ Widukind: Res gestæ Saxonice I. 40. (Mon. Germ. hist. Script. III. S. 435). Han fortæller om Kong Henrik I. under Aar 934: Cum autem omnes in circuitu nationes subiecisset, Danos, qui navali latrocinio Fresones incurabant, cum exercitu adiit vicique, et tributarios faciens, regem eorum nomine Chnubam baptismum percipere fecit.

havde endnu større Prøvelser i Vente. Neppe var Kejserhæren rykket ud af Landet, før den danske Rigs-konge Gorm den Gamle, muligvis opskræmnet af Tyskernes Indfald, rykkede frem imod Hedeby for at sikre sig den yderste danske Folkegrænse, og endnu i Aaret 935 (thi 936 menes han død) overfaldt og fældede Kong Gnupa. Det synes dog, at Gnupas Søn Sigtrygg endnu en stakket Stund har formaaet at hævde sig imod Gorms Efterfølger, men snart bukkede ogsaa han under, og det er over ham, at Dronningemoderen Asfrid har rejst Vedelspangstenene paa en storstilet Gravhøj eller „Kumbl“ syd for Danevirke. Paa Nutids-Dansk lyde de to Indskrifter saaledes:

- I. Asfrid gjorde dette Mindesmærke efter Sigtryg, sin Søn, paa Gnupas Vi (∩: viede Gravplads).
- II. Vi-Asfrid gjorde dette Mindesmærke, Odinkars Datter, efter Sigtrygg Konge, sin og Gnupas Søn.

Saaledes staa da de gamle Runestene som usvigelige Vidnesbyrd om nordiske Kongeætters Liv, Kamp og Død i den yderste Rand af vor gamle Folkegrænse, paa den store og tragiske Valplads syd for Bustrup og Danevirke, kun et Par Mile nord for den politiske Rigsgrænse. De to Indskrifter fortælle os, at Asfrid efter sin Mand Gnupas Død lod ham højtidelig jorde paa hedensk Vis i den til Guderne viede Plads, som en Protest imod den ham paa-tvungne Daab; stolt og energisk greb hun derefter Tøjlerne sammen med Sønnen Sigtrygg, og maaske støttet af sine mægtige sønderjydske Frænder søgte hun endnu en Gang at friste Krigslykken mod Harald Blaatand. Da bukker ogsaa Sønnen under, af Riget har Asfrid kun „Viet“, Gravpladsen, tilbage, medens Danevirke rejser sig som et højtalende

Vidnesbyrd om Gormsættens Magt og Overlegenhed og om Rigets fornyede Samling.

Men hvis nu dette er god Historie, og derom ere foreløbig baade danske og tyske Forfattere enige, saa følger deraf med Nødvendighed to Ting.

I. Kong Henrik den Første (Fuglefænger) har udført et Hærtog imod Danmark, overvundet en jydsk Konge og gjort ham skatskyldig. Den næsten samtidige Widukind siger dette, men hans Udtryk ere noget ubestemte, og de fleste danske Forfattere have derfor ment at burde opfatte Ordene: Danerne, der hjemsøgte Friserne med Sørøveri („Danos, qui navali latrocinio Fresones incursabant) som en Antydning af, at Slaget førtes ikke imod en dansk Landsdel, men imod danske Normanner i Frisland. Efter Fremkomsten af Professor Wimmers Bog er denne Tolkning umulig, vi véd nu, hvor Kong Gnupa havde hjemme, og vi maa fuldtud indrømme Rigtigheden af G. Waitz' og andre tyske Historikers Opfattelse.¹⁾

II. Adam af Bremens Meddelelse om, at Kong Henrik I. oprettede et slesvigsk Markgrevskab af Landet mellem Ejder og Sli kan umulig forholde sig rigtigt. „Henrik I. — siger han — rykkede nu med en Hær ind i Danmark og straks i den første Træfning indjog han Kong Orm (o: Gorm) en saadan Skræk, at denne lovede Lydighed og bad ydmygt om Fred. Ifølge denne Sejr bestemte Henrik, at Slesvig, som nu kaldes Hedeby, skulde være Rigsgrænse. Sammesteds indsatte han ogsaa en Markgreve og befalede,

¹⁾ De ældre danske Forfattere findes opførte hos Waitz anf. St. Af yngre se navnlig A. D. Jørgensen: Den nordiske Kirkes Grundlæggelse II. Tillæg 3. S. 28. H. Olrik: Konge og Præstestand i Danmark. S. 68 fig.

at en Saxerkoloni skulde bosætte sig der. Alt dette har en dansk Biskop, en indsigtfuld Mand, fortalt os, og som vi i Overensstemmelse med Sandheden have hørt det, saaledes meddele vi vor Menighed det med al Troskab.¹⁾

Der er ingensomhelst Grund til at drage Adams Sandhedskærlighed i Tvivl, men det maa vistnok være tilladt at mene, at hans Hjemmelsmand, den indsigtfulde danske Biskop, kun har vidst tarvelig Besked om saa gamle Begivenheder. Han var mere end fire Menneskealdre fjernet fra dem, og efter et saadant Tidsforløb forplumres eller udviskes enhver Overlevering. Kong Henrik har kun gjort eet Danmarks-Togt,²⁾ i dette kæmpede han med Kong Gnupa, ikke med Kong Gorm, den egentlige Rigs-konge. Her staa vi altsaa foran den første Forveksling. — I de samtidige Kilder findes ikke et Ord om, at Henrik benyttede sin Sejr til at oprette et Markgrevskab i de ubeboede Egne nord for Ejderen, han kan lige saa lidt have indlemmet Hedeby i det tyske Rige eller gjort Staden til Sæde for en Markgreve, thi Gnupa og Sigtrygg bleve jo ved at herske der ogsaa efter hans Bortgang. Henrik I. plejede ikke at indsætte Markgrever.³⁾ Han

¹⁾ Adam I. c. 59. Deinde cum exercitu ingressus Daniam, Wrm regem primo impetu adeo perterruit, ut imperata se facere mandaret et pacem supplex deposceret. Sic Heinricus victor apud Sliaswich, quae nunc Heidiba dicitur, regni terminos ponens, ibi et marchionem statuit et Saxonom coloniam habitare praecepit. Haec omnia referente quodam episcopo Danorum, prudenti viro, nos veraciter, ut accepimus, sic fideliter ecclesiae nostrae tradimus.

²⁾ Waitz anf. St. s. 264. Alle Quellen wissen nur von Einem Zuge, und es ist sicher die schlechteste Art der Kritik, aus nicht ganz übereinstimmenden Nachrichten verschiedene Begebenheiten zu machen.

³⁾ Waitz anf. St. S. 165.

har sikkert ment bedst at naa sit Maal ved at forvandle den jyske Konge til en skatskyldig Vasal, og da vi ikke kende Grænserne for Gnupas Magtomraade, kan dette godt have været et meget betydeligt Resultat, i hvert Fald anderledes betydningsfuldt end Oprettelsen af et Markgrevskab over en mennesketom og øde Egn, hvor den med Vaabenmagt indførte saksiske Koloni maatte svæve i Luften, uden Rygstød, skilte ved dybe og mørke Skove fra den nærmeste Hjælp, flere Dagmarcher fjærnede fra Stammebrødrene ved Stør, lige i Tænderne paa de danske Virker og opad det krigerske og fjendtlige danske Folk. Den Art Handlinger begaa praktiske og statskloge Fyrster ikke, de udklækkes kun i Studerekamrene for at pynte op paa Papiret. Den danske Biskop har kendt en Tradition om et Markgrevskab nord for Ejderen og har fejlagtig henført til Henrik, til 934, hvad der bevislig hører Otto II. og 974 til.

Men selv om tyske Forfattere ikke ville lade sig overbevise af denne Betragtning, er det jo aldeles klart, at Markgrevskaftet maa staa og falde med Gnupa og Sigtrygg. Gorm og Harald knuste det jyske Dynasti, alle dets Traktater gik i Graven med det, og kort efter rejste Thyra Rigets Værn imod fremtidige Indfald sydfra. Den saksiske Koloni i eller ved Hedeby kunde altsaa end ikke være bleven aargammel, og det synes en dristig Tanke at ville udlede Sydslesvigs saksiske Befolkning fra dette Markgrevskab og denne Koloni. Men det er netop det, G. Waitz gør. ¹⁾

¹⁾ Waitz anf. St. S. 166. Derimod er Dr. K. Koppmanns Opfattelse ganske anderledes ædruelig. Han siger anf. St.: Dass dagegen das nordelbische Land bis an Treene und

„Alle Forhold bevise — siger han videre ¹⁾ — at Landet [mellem Ejder og Sli] i lange Tider havde hørt til Tyskland og først senere knyttedes til det mere danske Sønderjylland. Indtil Sli hersker fra de ældste Tider det tyske Sprog . . . og foruden Sproget vise Forskellighederne i Sæd og Skik, i Bygningsstil, i Arealmaal, kort sagt næsten alle Livsforholdene . . . at Slien dannede et gammelt og vigtigt Grænseskel: derfor lader ogsaa Adam Jyderne strække sig kun hertil. I de Egne der hørte til den gamle Mark, havde de danske Konger senere betydelige Domæner (Kongslef), der sandsynligvis hidrøre fra Landets første Overdragelse til dem, og i yngre slesvigske Dokumenter udsondres stadig denne Egn fra det øvrige Hertugdømme som en særegen Landsdel.“

Jeg tror, man skal lede længe, før man finder en saadan Bouket af flad og tendentøs Historieskrivning som denne. Hvilke Forhold bevise, at Sli-Ejdereggen fra de ældste Tider have hørt til Tyskland? Jeg maa tilstaa min Uvidenhed; ud over Pastor Boltens og von Maacks helt moderne og ganske umulige Hjærnespind om en Nordejder, der skulde løbe imod Nord ind i Trenen, hvor Vandløbene i hele den historiske Tid have løbet den modsatte Vej, imod Syd, kender jeg intet, der kan støtte den ansete Historikers Paastand. Hvorfra véd Waitz, at det tyske Sprog fra de ældste Tider har hersket nordpaa lige til Slien? Ikke fra Sigtryggstenen paa Kongshøj ved Vedelspang; thi den taler Dansk, og ikke fra noget som helst

Schlei hin von Sachsen bewohnt gewesen sei, will ich nicht behaupten, sondern die Annahme geringer Bebauung und dichter Bewaldung behält ihre Geltung.

¹⁾ Waitz anf. St. S. 266.

andet Vidnesbyrd, end ikke fra Adam, thi han siger vel, at Danerne, der kaldes Jyder, bo lige til Slien, men han siger ikke, at Saxerne, der kaldes Holtsater, ogsaa bo op til denne Fjord, deres Bygder henlægger han tvertimod til Størfloden, og hvad Bevis kan der saa hentes fra ham? I det hele taget vil det være umuligt at fremdrage en eneste Kendsgerning, der godtgør tysk Bebyggelse i Afsnittet mellem Ejder og Sli før i de sidste Aartier af det tolvte Aarhundrede. — Med hans øvrige Bevissteder forholder det sig paa samme Maade. Han drister sig til at benytte Udtrykket „hovæ“ i Kong Valdemars Jordebog, der er skrevet højt oppe i det trettende Aarhundrede, som et Bevis paa, at der fandtes tyske Gaarde eller „Hufen“ i denne Egn under Harald Blaataand; med fuldstændigt Ukendskab til gammel dansk Statsret, der hjemlede Kongen de ubeboede Egne, Almindingerne, som Konunglev eller Krongods, tror han at kunne forklare Domænegodsernes Oprindelse i disse Strøg fra en diplomatisk Overdragelsesakt. Som ubeboet Land faldt Egnen mellem Ejder og Sli udenfor den ældgamle Syssel- og Herredsinddeling, men dermed faldt den dog vel ikke udenfor Staten? Da Hertugdømmet Jylland oprettedes i Begyndelsen af det tolvte Aarhundrede, forbeholdt Kongen sig alt Krongodset; disse Egne saavel som de frisiske Utlænde forbleve derfor som Krongods under Kronen og udsondres af samme Grund stadig i senere Dokumenter fra det egentlige Hertugdømme, ja endnu 1424 ¹⁾ indeles det senere Hertugdømme Slesvig i fire bestemt adskilte Dele: Sønderjylland, Als,

¹⁾ Script. rer. Dan. VII. Erik af Pommerns Proces. — Ligeledes min Afhandling om „Nordfrisernes Indvandring i Sønderjylland“ i „Historisk Tidsskrift“. 1893. S. 331.

Frisland og „*silva Danica*“; men denne Adskillelse hidrører udelukkende fra en indre Udvikling, og har ikke det mindste med tyske Erobringstog eller Overdragelsesakter at gøre.

Vi se heraf, at den store Historikers Fremstilling ikke indeholder andet end anachronistiske Tillempninger uden Værd, snarere en von Maack end en Waitz værdige.

Aaret 936 betegner et vanskeligt Vendepunkt i vor Historie. Under Kongerne af det saksiske Hus havde Tyskland naaet en Storhed og Magtfulde, der var truende for alle dets Naboer; Henrik I. havde gjort i det mindste en Del af Jylland til et tysk Lydland, det svensk-jydske Vasaldynasti, der havde paaført Folket denne Ydmygelse, blev ganske vist kort efter slaaet til Jorden, Henrik selv døde paa samme Tidspunkt (936); men Sønnen Otto den Store var ikke til Sinds at opgive nogen af Faderens Erobring¹⁾, og lige over for Gormsætten i Danmark har han sikkert krævet den tyske Overhøjhed opretholdt. I denne Situation have vi Nøglen til Danevirkestillingens fornyede Befæstelse, og til Thyras og Haralds storstilede Virksomhed for Rigets Værn og Frihed. Den danske Overlevering, saaledes som vi kende den fra Sven Aagesens Krønike, er vel eventyrlig udsmykket og upaalidelig; men den fejler neppe i Hovedsagen: at Dronning Thyra ved snarraadig List og hurtig Daadskraft fremtryllede et Værn paa vor Sydgrænse, der i Otto's første vanskelige Regeeringsaar afholdt ham fra med Vaabenmagt at gøre sine Fordringer gældende mod det nye Dynasti, og forskaffede Thyra Tilnavnet „Danmarksbod“ eller Danebod. Senere

¹⁾ O. Grund: Kayser Otto d. Gr. angeblicher Zug gegen Dänemark. — Forschung zur deutsche Geschichte. XI. S. 567.

synes der en Tid lang at have hersket et nogenlunde naboventligt Forhold imellem de to Stater, og i hvert Fald har Otto den Store aldrig, saaledes som Adam af Bremen fortæller, ført Krig med Danmark eller fornyet et slesvigsk Markgrevskab, som aldrig havde været til. ¹⁾

I de tarvelige Kilder, vi have til Harald Blaatands Historie, findes ikke et eneste paalideligt Vidnesbyrd om, at han stod i Vasalforhold til Tyskland, „han var den Konge, der vandt sig al Danmark og Norge og gjorde Danerne kristne“, saaledes lyder hans eget af ham selv forfattede Eftermæle paa Runestenen; ogsaa lige overfor Tyskland optraadte han som en selvstændig Fyrste og førte Krig imod Saxland ²⁾; men paa den anden Side maa det ikke glemmes, at Otto d. Store haardnakket fastholdt sin Fordring om Højhedsret over Jylland. Dette har fundet et sikkert Udtryk i hans Frihedsbrev for de tre ældste Bispedømmer i Slesvig, Ribe og Aarhus. Han tilsiger Bispedømmerne Frihed for al Tyngde og Ydelse af de Ejendomme, som de eje eller erhverve i Danmark, og for ethvert Forhold til hans Grever eller Fogeder, deres Trælle og Bønder skulle være fri for al Tjeneste til Kejseren og kun staa under de tre Kirkers egne Ombudsmænd. ³⁾ Trods alle de Fortolkninger, der ere ødslede paa dette Sted, er det umuligt

¹⁾ O. Grund: anf. St. S. 592. Reibungen müssen zu Otto des Grossen Zeit mit den Dänen stattgefunden haben, die selbst zu grösserer Besorgniss Veranlassung gaben, doch kein gleichzeitiger oder überhaupt glaubwürdiger Bericht sagt, dass Otto der Grosse selbst mit Heeresmacht in Dänemark einfiel.

²⁾ O. Grund: anf. St. S. 564. Pertz III. S. 444.

³⁾ H. Olrik: Konge og Præstestand. S. 95. Lappenberg: Hamb. Urk. Nr. 44.

at bortforklare Kejserens Fordring paa Overhøjhedsretten over Jylland, der i hans Øjne formodentlig var erhvervet ved Kong Henriks Sejrstog imod Gnupa, og det er derfor vistnok rigtigt, naar en tysk Forfatter har karakteriseret Forholdet mellem Danmark og Tyskland under Otto I. som „usikkert, ingen afgørende Kamp blev ført og ingen varig Fred sluttet“. ¹⁾ Den afgørende Kamp førtes under hans Søn Otto II., og den gik Danmark imod.

I Foraaret 973 døde Kejser Otto den Store; den unge, ilsindede Kejser Otto II. eller den Røde indvikledes øjeblikkelig i Kampe med Bajern og Bøhmen og samtidig brød ogsaa Danmark Freden. Sent paa Sommeren 974 førte Otto derfor en velrustet Hær imod Danevirkestillingen for at tugte de „oprørske“ Daner; de ledende Mænd paa tysk Side vare Hertug Bernhard af Saksen og Grev Henrik af Stade og efter et blodigt Angreb tiltvang den tyske Hær sig Adgang til Jylland, uden at vi forøvrigt kende noget til Kampens Gang. Grev Henriks Sønesøn, Thietmar af Merseburg er vor eneste paalidelige Kilde, og han fortæller: „Ved Slesvig saa Otto sine Fjender besætte den Grav ²⁾, der er bestemt til Landets Forsvar, og den Port, der kaldes Wieglesdor (v: Vignedsør), og han overvandt alle disse Forsvarsværker mandeligt efter Hertug Bernhards og min Bedstefader Grev Henriks Raad. Paa denne Grænse

¹⁾ Jahrbücher d. deutschen Reichs unter Otto I. von 951—973. S. 157. Se endvidere A. D. Jørgensen: Bidrag til Nordens Historie i Middelalderen. S. 15 flg. A. D. Jørgensen: Den nordiske Kirkes Grundlæggelse. I. S. 284 flg. N. M. Petersen: Danmarks Historie i Hedenold. II. S. 76 flg. H. Olrik anf. St. S. 94 flg. Köpke und Dümmler. Kaiser Otto der Grosse. Leipzig 1876.

²⁾ Saaledes betegnes Danevirke hos flere gamle Forfattere.

lod Kejseren derpaa bygge en Borg, som han forsynede med en Besætning.“¹⁾

I disse faa Sætninger er indeholdt alt, hvad vi med historisk Vished véd om et slesvigsk Markgrevskab. Alt hvad Adam fortæller om et saadant, maa henføres til denne Begivenhed, som han, mærkværdig nok, slet ikke kender. Vi have set, at Kong Henrik I.'s „Markgrafenburg“ ved Slesvig er en historisk Umulighed, Oskar Grund har forlængst henvist Adams Beretning om Otto d. Stores Krigstog mod Danmark til Historiens Pulterkammer, og kun her finde vi en historisk Kærne, hvorefter Bremerklerkens konfuse Efterretninger kunne samles.

Det danske Nederlag har sikkert været meget betydeligt, og naar Sagaerne og Traditionen lader Otto gøre et Sejrstog helt op igennem Jylland, er der neppe Grund til at drage dem i Tvivl, men hvilke Følger for Harald og Danmark, Toget ellers drog efter sig, siges ikke i de samtidige Beretninger. Thietmar indskrænker sig til at omtale den ovennævnte Borg. Hvor denne har ligget er ukendt. Men da den maa have været en Tvingborg imod de Danske, da det maatte være af Betydning for Otto at hindre Danevirkes Genopførelse, og da Adams Beretning efter den indsigtfulde danske Biskop dog formodentlig maa indeholde en dansk Tradition, synes det rigtigst med Adam at søge den paa et Sted, hvorfra Dannevirkestillingen og Adgangen til Riget kunde beherskes. Ottos Borg har

¹⁾ Pertz: Mon. Germ. hist. III. 760. „Ibi etiam hostes suos foveam quæ ad defensionem patriæ parata est, et portam quæ Wieglesdor vocatur armis preoccupare videns, consilio Bernhardi ducis et avi meimet Heinrico comites omnes has munitiones viriliter exuperat. — Urbem unam in hiis finibus cesar edificans presidio firmat.

derfor sandsynligvis ligget i eller ved Slesvig indenfor Danevirkestillingen, en stedlig Tradition, der dog meget let kan være opstaaet under Paavirkning af Literaturen, henlægger den til Hadebod (Hadeby), og man maa derfor antage, at Kejserens kække Ilsind i den første Sejrsrus har bevæget ham til at skyde en militær Forpost frem til dette udsatte Punkt som et Tegn paa Fjendernes fuldstændige Underkuelse.¹⁾

I ni Aar fik dette Sejrstegn Lov til at bestaa, og i samme Tidsrum har der altsaa ligget en saksisk Besætning nord for Ejderen. Men Kejser Otto's Lykkestjerne dalede hurtigt, 982 led han et stort Nederlag i Italien, samtidig rejste Venderne sig imod Riget, og i Foraaret 983 overfaldt de Danske Borgen, erobrede den ved List, dræbte Besætningen, nedbrændte dens Bygninger og Forskandsninger²⁾ og trængte ind i Tyskernes „Mark“. — Dette er alt, hvad vi med historisk Sikkerhed véd om et „slesvigsk Markgreveskab“. De skiftende Formynderregeringer

¹⁾ A. D. Jørgensen (Den nordiske Kirkes Grundlæggelse. I. 295—96) anser det for sandsynligt, at Ottos Borg har ligget paa Ejderøen, hvor Rendsborg senere byggedes, og selv fra et tysk Synspunkt maa denne Antagelse vistnok synes ret naturlig. Den nærmeste Følge af Ottos Togt vilde da være, at han skød Forsvarslinjen ved Stør frem til Ejderen, sikrede sig Indflydelse i Sydslesvig og kunde afværge Indfald i Holsten. Alene af Hensyn til Adams Beretning har jeg troet det rigtigst at fastholde den ældre Opfattelse.

²⁾ Ogsaa dette meddeler Thietmar af Merseburg (Pertz: Mon Germ. hist. III. S. 766.) Han fortæller nemlig, at Hertug Bernhard var paa Vejen til en Herredag i Verona, men maatte vende om, paa Grund af det danske Overfald. — „Solut dux Bernhardus in media revertitur via; namque una ex urbibus suis quam imperator contra Danos opere ac presidio firmavit, dolo ab hiis denuo capta, cesis defensoribus eiusdem incensa est.“ —

under Otto III. kunde ikke tænke paa at forny Kampen med Danmark, sandsynligvis blev Grænsespørgsmaalet helliggende uafgjort, ifølge Adams Meddelelser fastholdt Saxerne deres Fordring paa den ny Grænse, men Danskerne vare faktisk i Besiddelse af Landet, og de voldsomme Storme, der i den følgende Menneskealder gik hen over Sønderjylland, udviskede sikkert ikke alene ethvert Spor, men som det synes endogsaa ethvert Minde om denne Episode i Grænsekampen mellem Danmark og Tyskland.

Harald Blaataand døde omkring Aar 986. Efter at Sønnen Sven Tjugeskæg var bleven fanget af Jomsborgs Jarl Sigvalde og udløst for en uhyre Sum, kastede han sig ind i store og langvarige Hærtog mod England; paa en Maade var Danmark kongeløs, og den svenske Konge, Erik Sejrsæl, benyttede Lejligheden til at hævne gammel Uret. I rask Sejrsløb underkastede han sig hele Riget, Hedeby eller Slesvig maatte ogsaa bukke under for ham og blev ødelagt. Dette maa være sket en Gang i Nitierne; thi paa en Bispeforsamling i Gandersheim Aar 1000 fremstod den slesvigske Biskop Ekkehard og erklærede: „Mit Bispedømmes Omraade er hærget ved barbarisk Vildskab. Staden er forladt, Kirken øde, jeg har intet Sæde“. ¹⁾ — Han nævner ganske vist ikke Erik Sejrsæl som sin Fjende, men denne er sikkert Manden, og af de slesvigske Runestene (Hedeby- og Dannevirkestenen) faa vi Oplysning om Begivenhedernes videre Udvikling.

Efter Indtagelsen af Hedeby var Eriks Magt paa det højeste, hans Skarer, i Ledtog med danske Vikinger, faldt

¹⁾ Pertz: Mon. Germ. hist. Script. IV. S. 768. A. D. Jørgensen: Den nordiske Kirkes Grundlæggelse. S. 390 fig. H. Olrik anf. St. S. 106 fig.

hærgende ind over Nordtyskland, og Sven maatte opgive sine Hærtog i Vest for at bekæmpe de fremmede Erobrere i sit eget Rige. Atter faldt Afgørelsen paa den blodige Kampplads ved Rigets Sydgrænse. Sven rykkede mod det befæstede Hedeby, efter en længere Belejring og stort Mandefald trængte han ind i den mishandlede By og genvandt med det samme Riget. Ind i denne Sammenhæng passe de to Runestenes Indskrifter. Paa Dannevirkestenen læse vi, at „Kong Sven satte Stenen efter Skarde, sin Hjemfælle, som var faren vestpaa (d. e. havde været paa Englandstog), men nu døde ved Hedeby“, og Hedebystenen knytter sig oplysende hertil, naar det paa den hedder: „Tolv, Svens Hjemfælle, rejste denne Sten efter Erik sin Fælle, som døde, da tapre Mænd belejrede Hedeby; men han var Styremand (ø: Skibsfører), en saare god Mand.“¹⁾

Med Aar 1000 ophøre foreløbig Kampene mellem det tyske Kejserrige og Danmark. De Forsøg, som Henrik I. og Otto II. havde gjort paa at faa Fodfæste nord for Ejderen, vare glippede, blandt andet fordi de ikke fandt Støtte i Befolkningen. Efter sin Hjemkomst udviklede Sven Tjugeskæg store Herskergaver: mægtig i Krig og virksom i Fred. Han erobrede England, fremmede Stadudviklingen og Kristendommen og satte Danmarks Virker i fornyet Forsvarstilstand²⁾, altsaa vel først og fremmest Virkerne paa vor Sydgrænse. Hans Søn Knud den Rige traadte i hans Spor og førte Dynastiet til den højeste Magt og Anseelse. Da han 1026 mødtes med Kejser Konrad II. i Rom, sluttede

¹⁾ Wimmer: Sønderjyllands hist. Runemindesmærker. L. v. Liliencrons Artikel i Deutsche Rundschau. April 1893. S. 59.

²⁾ Script. per. Dan. II. S. 97. A. D. Jørgensen: Den nordiske Kirkes Grundlæggelse. I. S. 405.

de en Venskabspagt, der bekræftedes ved en Trolovelse mellem Knuds Datter Gunhild og Konrads Søn Henrik (III.), og ved denne Lejlighed opgav Konrad II. de Retskrav paa den „slesvigske Mark“, som fastholdtes siden Otto II.s Dage, skønt Landet forlængst var ude af Kejserens Haand. Fra 1026 er Ejderen altsaa ikke alene faktisk, men ogsaa retslig Rigets Sydgrænse, et roligere Forhold udvikler sig mellem Daner og Saksere, Hærgningerne udgaa i det følgende Aarhundrede fra Venderne, og først med Knud VI. og Valdemar Sejr skydes den danske Rigsgrænse sydpaa ud over Ejderen. — Hensigten med disse Linjer har været en dobbelt, dels at tegne den politiske Forgrund i Grænsesbilledet, dels at paavise, at den „slesvigske Mark“, der navnlig af stedlige Forfattere tillægges en overdreven Betydning,¹⁾ ikke kan have øvet nogen Indflydelse paa de ethnografiske Forhold, og vi kunne nu gaa over til nærmere at undersøge Bebyggelsesforholdene saavel paa den danske som paa den saksiske Side og saaledes uddybe Billedet i ethnografisk Retning.

Da Venderne i Vagrien i det tolvte og trettende Aarhundrede bukkede fuldstændig under for Holsaterne og indvandrede Vesttyskere og Hollændere, er det ikke nødvendigt i den følgende ethnografiske Fremstilling at tage Hensyn til dem. Med det tolvte Aarhundrede havde de ganske udspillet deres Rolle i Holsten, og det kan ikke bevises, at de nogensinde have boet i større Antal nord for Kielerfjord.²⁾ — Jeg beskæftiger mig derfor kun med

¹⁾ Stoltenberg: *Aus alten Zeiten*.

²⁾ „*Sclavorum regio incipit ab Eidora*“. Se: *Provinc. Bericht*. 1823. III. S. 74.

Forholdet mellem Holtsaterne og Danerne. I min første Afhandling har jeg allerede anført de gamle Efterretninger, der bevise, at Danskerne i Oldtiden og Middelalderen beboede Landet til Slien, og fra alle Sider er det nu almindeligt anerkendt, at denne Fjord, i hvert Fald paa sit inderste Strøg, dannede et gammelt og vigtigt ethnografisk Grænsemærke; men samtidig maa det vel erindres, at disse gamle Efterretninger, som næsten alle den Art Meddelelser, ere højst summariske og ufuldstændige og kun lidet passe til de nøje Bestemmelser og detaillerede Oplysninger, vi ere vante til at arbejde med, ja ret beset udtrykke de vel ikke andet, end at Danernes Bygder i Midten af Landet, o: omkring Hedeby, begyndte med Slistrømmen. Otherer, Adam o. a. vare kendte med Bebyggelsesforholdene omkring denne By, og i store Træk give de os Kundskab om Folkegrænsen i Landets Midtstrøg, men de bevare fuldstændig Tavshed om Forholdene saa vel imod Øst som imod Vest, og ad andre Veje maa vi derfor søge at komme til Kundskab om Bebyggelsen i disse Egne.

Ved Undersøgelsen af ældre Folkegrænser ere Stednavnene af den største Betydning, ja ofte vor eneste Vejleder. De ere historiske „Levninger“ fra den forsvundne Tid og paalideligere end alle Efterretninger, fordi disse kunne være prægede af den meddelende Persons Opfattelse og mangelfulde Kundskab. Længe før noget historisk Dokument kaster sit Lys ind over Grænseegnen, og længe efter at vedkommende Folks Sprog muligvis er forstummet, staa de som sikre Vidnesbyrd om, hvem der først har bebygget Landet og givet Stederne Navne. Kun er det ufravigelig nødvendigt med varsom og skønsom Kritik at holde Navnene fra de forskellige Sprogomraader ude fra

hinanden og undgaa vidtdrevne og uholdbare Fortolkninger.

Dansk og Nedertysk ligge i Oldtiden saa nær op ad hinanden, at mange Stednavne med lige Ret kunne udledes af begge Sprogstammer, og det vilde derfor være ganske urigtigt at benytte dem som Bevissteder enten i ensidig dansk eller i ensidig tysk Retning. Hvor Navnet ikke er gennemsigtigt dansk, eller hvor vi ikke gennem bestemte Kendemærker kunne paavise dets danske Oprindelse, maa vi betragte det som neutralt. Overfor de nedertyske Sprogarter have vi imidlertid nogle saadanne Kendemærker, idet alle Stednavne, der indoptage Skov, Lund, By, Lev ¹⁾, Eng og Mose som en Bestanddel af Navnet, ere af dansk Oprindelse, og det har ligeledes ingen ringe Betydning, om man til vanskelige Stednavne kan finde Parallelsteder i andre danske eller nordiske Egne. Det er saa meget mere nødvendigt at indskærpe dette her, som der paa dette Omraade er begaaet og stadig begaaes store Misgreb. Fra et snevert dansk Synspunkt er det muligt at fortolke Stednavnene Stapelholm, Syd- og Nordstapel, Tiele, Klint, Erfde, Gettorp o. a. som danske, men med samme Ret kunne de opfattes som tyske, og jeg indser derfor ikke, hvad man historisk kan opnaa ved at gøre den danske Tolkning gældende. Med disse Forbemærkninger gaar jeg over til at undersøge selve Bebyggelsesforholdene.

De danske Grænseegne i Sydslesvig falde i tre naturlige

¹⁾ Som allerede udførligt omtalt i første Afsnit findes Endelsen *leve* ogsaa i thüringske Navne, men da den er aldeles ukendt hos Saxerne og slet ikke forekommer i Holsten, har dette Kendemærke fuld Gyldighed lige over for Holsaterne.

Afsnit: Svavsted-Husumafsnittet eller Landet mellem Trene og Vesterhavet, Danevirkeafsnittet eller Landet mellem Trene og Sli, og Svansø. — I en Afhandling i „Historisk Tidsskrift“ 1893 har jeg søgt at godtgøre, at Danskerne, før Frisernes Indvandring i det ellefte Aarhundrede, boede lige til Vesterhavet, og i en følgende Artikel skal jeg udførlig komme tilbage til Svavsted-Stapelholm-Afsnittet, hvorfor jeg her kun ganske i Almindelighed bemærker, at i Vestslesvig boede Danerne mod Syd og Vest saa langt, som det høje Land eller Gøsen strakte sig. I Middelalderen er Trenens Sumpdrag vort Folks Sydgrænse.

I Danevirkeafsnittet fandtes ingen saadan naturlig Afslutning for Bebyggelsen. Her løber det høje Land til dels lige ud i de dengang ubeboede Grænsemarker og Skove, og det kunde derfor synes umuligt med Sikkerhed at fastsætte Grænsen for den ældre sammenhængende Bebyggelse. Dette er dog ikke saaledes. Vi have et sikkert Hjælpemiddel i Herredsinddelingen. Den urgamle danske Herredsinddeling, der er ældre end al Historie, hvilede ikke paa Arealopmaaling, men paa en Optælling af Gaardbesiddere, og paa en Maade havde den saaledes et ethnografisk Grundlag. I min Afhandling om Nordfriserne har jeg allerede udførligt paavist, at i Grænseegnene hørte den op med den sammenhængende Bebyggelse, saaledes at de (senere) frisiske Udlande og den sydslesvigske Grænsemark fra Danevirke til Ejderen som ubeboede faldt uden for Landets administrative Indretninger: Herreds- og Sysselinddelingen, men ikke udenfor Rigets Grænser, og de Herreder, som vi i den senere Middelalder træffe i disse Strøg, ere enten af en langt yngre Oprindelse (Hohn-

Krop. Bergherred), eller hvile paa en ganske anden Inddelingsgrund (de frisiske Herreder).

Det sydligste Gammelherred i Slesvigs Midte er Arælds (senere Arns) Herred. I Kong Valdemars Jordebog opføres det sammen med de øvrige Herreder, og vi se deraf med Sikkerhed, at det er ældre end den holt-satiske Indvandring i Sønderjylland. Dets Sydgrænse gik syd om Overselk og Kurgraven og fulgte saa Spangebæk eller Reideraa til Trenen, og her staa vi altsaa foran Grænsen for den sammenhængende Bebyggelse paa det fjærne Tidspunkt, da disse Herredsskel droges. At Arælds-herred er urgammelt, og i hvert Fald ældre end Landets kirkelige Indretning, ses ogsaa deraf, at det kun omfatter Brudstykker af Hadebod (by), Hollingsted og St. Michalis Sogne, i Nord og i Syd strække disse sig langt uden for Herredets Grænser og ere blevne indrettede efter langt senere Bebyggelsesforhold. Desuden findes i Herredet udelukkende danske Bynavne: Hadeby (bod), Vedelspang, Bustrup, Selk, Lille og Store Danevirke, Ellingsted, Holm, Skovby, Husby, Lyrskov, Jydbæk, Sylvested og Hollingsted, der under Formen Hylingstadir alt nævnes 1151 ¹⁾, altsaa længe før Holtsaternes Indvandring, hvorved dets danske Oprindelse er hævet over enhver Tvivl. — Kurvirket eller Kurgraven, der sandsynligvis er det ældste af Virkerne i Sydslesvig, har omtrent fulgt Grænsen for den ældre sammenhængende Bebyggelse og dannet det oprindelige Værn for Danevælden i Sønderjyllands Midte.

Om de ældre ethnografiske Forhold i Svansen haves

¹⁾ Knytlinga Saga C. 108.

ikke et eneste samtidigt historisk Vidnesbyrd, og vi maa derfor udelukkende lade os vejlede af Stednavnene. I Jordebogen og i flere middelalderlige Dokumenter ¹⁾ kaldes Landet Svansø. Det strakte sig imod Vest til Sliens store Bredning, Dalfuren omkring Østerbæk, Snapsø og Vindeby Nor og har muligvis i den graa Oldtid været en Ø. Intet Landskab i Sønderjylland er i Tidernes Løb bleven saa haardt medtaget af Menneskehaand som dette. Da den holstenske Adel i det trettende Aarhundrede kom ind i Landet, vendte den op og ned paa alting. Byer bleve afbrudte, nedlagte, forvandlede til Herresæder eller gik sporløst til Grunde, ja et helt Sogn forsvandt, og efter Reformationen gjordes den oprindelig frie Befolkning til livegne. Adelsbønder. Den nuværende Topografi giver derfor et helt falsk Billede af de ældre Bebyggelsesforhold, vi maa op til det fjortende og trettende Aarhundrede for at finde Halvøens oprindelige Bybestand og skaffe et solidt Materiale til Veje. Paa det angivne Tidspunkt fandtes følgende syv Kirkebyer i Landskabet: Mynnæsby ²⁾ (forsvunden), Kirkeby (eller Svans), Siseby, Vapenæs (Waabs), Riseby, Borgby og Koslev; og af den slesvigske Biskops Skattebog (1465) ³⁾ og af andre middelalderlige

¹⁾ P. Hasse: Regesten und Urkunden.

²⁾ Kong Valdemars Jordebog.

³⁾ Script. rer. Dan. VII. S. 492—493 fg. Paa Joh. Mejers Kaart hos Danckwerth finder man endnu næsten udelukkende danske Navne, der ere let genkendelige i den Tids tynde tyske Paaklædning, ja i hele Landskabet findes kun tre helt tyske Godsnavne, nemlig Schönhafe, Carleborg og Nyehoff, Resten er dansk. Nu er dette helt forandret, idet den største Del af Godserne have stærkt fortyskede Navne. Forøvrigt henvises til Jensens ypperlige Behandling af Topografien i Kirchl. Statist. S. 1371 fg.

Dokumenter ses det, at Halvøen i det mindste har haft følgende Byer: Mynnæsby, Ulpenæs, Espenæs, Nonæs, Brodersby, Høgsmark, Nybøl, Løgsmark, Ellebjerg, Kirkeby, Kobberby, Vindemark, Gereby, Rinkenæs, Torp, Skovby, Borntved, Nyby, Svartstrøm, Pommerby, Siseby, Binebæk, Sønby, Tomby, Hakemark, Hygemark, Søby, Holtstoft, Simerde, Boseby, Guggelsby, Manslev (Maaslev), Riseby, Nørby, Bostorp, Lose, Mesmark, Sønderby, Saxtorp, Patermis, Kasmark, Bystorp, Langholt, Kriseby, Vapenæs, Barkelsby, Borgby, Himmelmark, Vindeby, Gammelby, Eskildsmark, Bonert, Koslev, Ornum, Mosund, Kielfod, Vesby.

Det vil let ses, at næsten alle disse Navne stemme nøjagtig overens med de foran fremsatte Kendemærker, ja man vilde maaske have ondt ved fra en hvilken som helst anden dansk Egn at opstille et tilsvarende Antal lige saa gennemsigtigt danske Navne. H. N. A. Jensen siger: „Allerede temmelig tidligt synes Svansen at have været godt bebygget og at have haft mange, om end ikke særlig store Byer. Stednavnene ere gennemgaaende danske, nogle moderne Gaardnavne undtagne, og denne Omstændighed i Forbindelse med forekommende Spor af danske Indretninger og dertil svarende Benævnelser som Herred, Bol, Bonde, Ornum, Toft etc. tillader vel ikke Tvivl om, at Svansen oprindeligt har haft en dansk Befolkning, overensstemmende med Danckwerths Ord, at „Indbyggerne bruge det saksiske og danske Sprog“, ligesom Dansk endnu i Mands Minde taltes i nogle Byer ved Slien. Nu hører man derimod kun Plattysk hos Befolkningen, og allerede gennem Aarhundreder har den saksiske Befolkning, i det mindste i den sydlige Del, havt Overtaget, formodentlig

siden de holstenske Adelsmænd besatte deres Gaarde med fremmede.“¹⁾

Ogsaa ved Hjælp af Personnavne søger Jensen at godtgøre Befolkningens Danskhed, men dette hører ind under et følgende Afsnit. Kun paa et Punkt er den dygtige Forfatter mindre heldig. Navnene Saxtorp og Pommerby tror han at kunne hidlede fra indvandrede Tyskere, men overser ganske, at Sax idetmindste er et helt almindeligt nordisk Personnavn. Saxtorp er Sax' Nybyggersted, og de to Navne have intet hverken med Saksere eller Pomeraner at gøre.

Alligevel turde den danske Befolkning i Svansø være yngre end i det øvrige Sønderjylland. Jeg slutter dette af, at Halvøen faldt uden for den gamle Herredsinddeling, og endnu i Jordebogen fra Midten af det trettende Aarhundrede opføres som Territorium og ikke som Herred, uagtet den sikkert paa dette Tidspunkt har huset flere Gaardbesiddere end f. Ex. Arældsherred. Først i det fjortende Aarhundrede forekommer Risebyherred som administrativ Betegnelse paa Svansø, men ogsaa dette gaar hurtig til Grunde, og Landet sønderdeles i lutter smaa godsherrelige Birk. — Jeg opfatter Svansø som en dansk Nybygd. Det maa antages, at den danske Befolkning nord fra har overskredet Sli og sat sig i Besiddelse af denne Del af Grænsemarken, der paa Grund af sin Beliggenhed let kunde forsvares; dog er dette sket meget tidligt, i hvert Fald før Kristendommens Indførelse, thi alt tyder paa, at Svansø har faaet sine Kirker samtidig med det

¹⁾ Kirchl. Statistik. S. 1383.

øvrige Sønderjylland og flere Aarhundreder før end Dänischwohld og de øvrige Grænsestrøg langs med Ejderen. ¹⁾

Ligesom i Danevirkeafsnittet har den danske Befolkning ogsaa i Svansen opført Værn imod Grænsemarken, og Naturforholdene kom den i høj Grad til Hjælp. Fra Nord skærer Sliens store Bredning og Dalslugten omkring Østerbæk sig ned til Midten af Landet ved Dyrvad, ja denne Slugt, der begrænses af høje, stejle, med Havgrus fyldte Banker har sandsynligvis endogsaa været en Arm af Slien. Og fra Syd værnede Vindebynor, Snapsø og en mindre, nu udtørret Sø Halvøen imod direkte Indfald ad den Kant, saaledes at Forsvaret kunde indskrænkes til det høje, sterile, af Kæmpehøje oversaaede Land ved Kochendorf og af den snevre Overgang over Noret umiddelbart nord for Ekernførde. Paa det sidste Punkt laa Egerneborg paa Svansø-

¹⁾ R. Haupt: Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Schleswig-Holstein. I. S. 154. „Die Kreis [Eckernförde] umfasst die Halbinsel Schwansen, ferner vom „Lande zwischen Eider und Schlei“, südlich von Danewerk und dem Osterwall, der den Kreis durchschneidet und die Grenze des Dänentums, eine Zeitlang selbst kirchlich, gebildet hat, — den dänischen Wohld und die Hütter (Berg-) Harde. Wie die dänischen Landesteile fast durchweg in romanischer Zeit ihre Kirchen erhielten, so war diess hier in der Halbinsel Schwansen der Fall, wo Ortsnamen und Bevölkerung dänischer Herkunft sind. In der Form deuten die Taufsteine (s. Borby, Kosel, Rieseby) auf die Hierherkunft des Christentums von Norden. Die festen Kirchen Kosel und Borby waren die äussersten. Südlich davon klafft in der romanischen Zeit eine grosse sehr beachtenswerte Lücke, welche erst nachträglich, und zwar ebenso wie gegenüber die Probstei und das Land von Kiel bis Rendsburg, im 13. J. von Deutschen besetzt worden ist. Da erhielt der Dänische Wohld und die westlicheren Striche „zwischen Eider und Schlei“ ihre Bevölkerung.“

siden, i Nærheden af Borgby, hvor den nævnes 1231; og fra Dyrvad til Snapsø i en Længde af omtrent en halv Mil løb Østervolden, Gammelvolden, Øster-Danevirke (Ohldewall). Denne Vold er nu tildels forsvunden, men af Dr. C. Manicus' Undersøgelse 1838 er det klart, at den i det væsentlige har havt samme Karakter som det ældste Danevirke, og Bygherren har med stor Skønsomhed og rigtigt Blik forstaaet at benytte Naturforholdene. Nogle hundrede Alen nord for Dyrvad støttede den sig til Østerbækdalen, løb derefter i nordøstlig Retning hen over det høje Land bag Kochendorf og omfattede med to Arme Snapsø, saaledes at der her dannedes et befæstet Spatium eller en Lejr, svarende til Oldenborg ved Hadeby Nor. I Nærheden af Kochendorf førte en indskaaret Vej gennem Volden til Svansø. ¹⁾

I Svansø er denne Vold Sydvestgrænsen for den ældste danske Bebyggelse.

Saaledes ere vi da naaede frem til en virkelig Oversigt over den danske Folkegrænse i den tidlige Middelalder. I det vestlige Afsnit standsede den danske Bebyggelse langs Trenens Sumpdrag og fandt et tilstrækkeligt Værn bag disse, i Midten af Landet værnedes den af Kurgraven og i Svansø af Egerneborg og Østervolden. Ved Natur og Kunst var der skabt et Værn tværs over Halvøen fra Østersø til Vesterhav. Ledet af den Friheds- og Selvstændighedsfølelse, der altid har udmærket de nordiske Folk, have vore Forfædre ved uhyre Indskud af Arbejds-kraft — ethnografisk set — omdannet Jylland til en Ø

¹⁾ Annal. for Nordisk Oldkyndighed. 1838/39. S. 377 fig. — Jensen: Kirchl. Stat. S. 1371. Trap. II. S. 587. Handelsmann i Zeitschrift X. S. 3—16. XII. S. 3—63

og skabt den nødvendige Sikkerhed for deres nationale Liv. „Ledet var i Lave“.

Men den danske Bebyggelse blev ikke staaende herved. Ud fra de gamle Grænsevirkter er der sket Fremspring imod Syd, og sandsynligvis har hele den danske Del af Grænsemarken eller Landet mellem Danevirke og Ejder engang været ompændt af en dobbelt Række danske Nybygder. Vi se dette af de levnedede danske Bynavne. Disse ere nu kun historiske Fossiler, Levninger af bortdøde ethnografiske Organismer, der foilængst ere opsugede af det fremmede, holtsatiske Folkestof, men alligevel turde det være muligt at afvinde dem ikke blot en national, men ogsaa en kulturhistorisk Interesse. De betegne Bevægelsesretningen for den danske Kolonisation af Sønderjylland, og det er derfor ikke tilfældigt, at de dels støtte sig til Fjordenes indre Vige, dels følge Østgrænsen af Rullestenssandet tværs ned gennem Landet. Imod Øst samle de sig i Klynger omkring Sliens store Bredning og Egernefjord, ligesom de muligvis have naaet Kielerfjord, og imod Vest strække de sig fra Danevirke over Nørby, Krop, Broholm til Skulleby (nu Schülpe) syd for Ejderen. — Da dette Landstrøg gennem mange og lange Aarhundreder blev overrendt af hærgende Fjender, er det meget sandsynligt, at mange danske Byer ere gaaede helt til Grunde, og af saadanne Bynavne som Nørby og Østerby, hvor vi netop skulde have ventet et Sønderby og et Vesterby, kunne vi sikkert drage denne Slutning, saa at end ikke disse forsvundne Byers Navne ere blevne bevarede, indtil Holtsaterne under mere rolige Forhold satte sig fast i Landet.

Omkring Sydsiden af Sliens store Bredning træffe vi Bynavnene Stiksvig, Borgvedel, Gyby, Flekkeby, Holm,

Gøteby og Dyrvad. ¹⁾ Ulrik Petersen anfører endnu danske Navne paa Fiskepladser i denne Del af Slien, og i gamle Bykaart fra 1777—79 forekomme en Række danske Marknavne netop fra disse Byers Jorder, saasom Hy Kamp, Hy Klint, Engsiekswiesen, Mengray, Appeljord, Dyrwai, Röhrkirchen (for Rørkær) o. fl. a., der vise, at disse Byer kuu gennem en langsom Assimilisation af det danske Folkeelement ere gaaede over til at blive helt holtsatiske. ²⁾ — En lignende Samling af danske Stednavne findes om det indre af Egernfjord, nemlig Vindeby, Østerby, Moskov, Snelmark, Asruth ³⁾ og Asskov samt langt imod Syd Haby i Nærheden af Wittensee, hvor det dog ikke har været mig muligt at finde Levninger af danske Marknavne.

Adskilligt synes at antyde, at den ældste danske Bebyggelse har naaet det indre af Kielerfjord, og at dens nordiske Navn (Kiel af Kile) stammer herfra. De ældre statsretlige Forhold strider ikke mod en saadan Antagelse. Landet mellem Overejder og Kielerfjord henlaa ubebygget til omkring Aar 1200 som en Del af Grænsemarken mellem Venderne og Danskerne og var formelt en Del af det danske Rige lige til Valdemar Sejrs Forlig med Grev Henrik af Schwerin i November 1225. Indtil dette Tidspunkt havde Ejderen i hele sit Løb, uden nogen os bekendt Indskrænkning, dannet Grænsen mellem Danmark og Saxland, men nu fastsattes Lewensaa som nyt Grænseskel, og

¹⁾ Deutsche Landesaufnahme

²⁾ Kaart over Gyby 1776—77, Gøteby 1777, Flekkeby 1777, alle af Major Bruyn Kongerigets Arkiv. Kaartsamlingen. I Haby findes saadanne Navne som Peterskrog, Spanbarg, Stilland, men de kunne vel lige saa godt være tyske som danske.

³⁾ J. Mejers Kaart over Dänischwohld hos Dauckwerth.

Kiels Omegn, der først under Albert af Orlamündes Styrelse havde faaet sine Kirker, faldt traktatmæssig ind under Holsten. ¹⁾ — Den Mulighed er altsaa ikke helt udelukket, at danske Nybyggere paa et tidligere Tidspunkt kunde have bosat sig omkring Fjordens indre Vige og dannet en Bygd, der senere gik op i Holsterstaden, hvor de nyeste Undersøgelser have paavist et dansk Element lige fra Stadens Grundlæggelse omkring Aar 1240, og hvor en af de oprindelige Gader, „dänische Strasse“ (sml. flemische Strasse efter de indvandrede Flamlændere, Holsterstrasse) ligeledes synes at gemme et Minde om ældre dansk Bebyggelse. ²⁾

Denne Antagelse vilde i høj Grad bestyrkes, hvis man kunde anse Professor K. Jansens Tolkning af Navnet Kiel for rigtig, men dette er næppe muligt. Han vil nemlig aflede Ordet af det nordiske Kilde (Kild', Kæld'), men

¹⁾ P. Hasse: Regesten und Urkunden. I. S. 435. Kongen forpligter sig til at afstaa „omnes terras inter Eidram et Albiam fluuios sitas, ad imperium pertinentes, uidelicet a descensu Eidre in mare usque ad. aquam leuoldesowe et ab eadem aqua ad mare.“ Ligeledes Werlauff: Det danske Sprogs Historie i Slesvig. S. 9. — Ligesom den dansk-holtsatiske Grænsemark udstykkedes ved Freden 811, saaledes sker ogsaa nu en Udstykning af det tidligere vendisk-danske Grænseomraade. Den danske Del af Grænsekoven fik ganske naturligt Navnet Dänisch Wohld, men det er historisk uberettiget at ville identificere dette ubetydelige Landskab med den gamle „Jærndve“ eller Isarnho. Desuden forekommer Navnet Dänisch Wohld første Gang i Historien 1332, altsaa et godt Aarhundrede efter 1225, og maa derfor betragtes som et forholdsvis moderne Navn, affødt af de ændrede politiske Forhold ved Grænsen.

²⁾ Dr. Fr. Volbehr: Beiträge zur Topographie der Stadt Kiel i Mittheilungen der Gesellsch. für Kieler Stadtgeschichte. Heft III, IV. Ligeledes Chr. Reuter: Das älteste Kieler Rentebuch i IX. Heft. 1891. S. LXX o. a. St.

ligesom han ikke er i Stand til sproglig at forklare Vokalovergangen i Kild' til Kiel, ligesaa lidt ere hans Paralleliseringer med andre nordiske Stednavne holdbare. Det er ubevisligt, at Kielfod og Kielseng ere Fordrejelser af Kild'fod og Kild'seng, men endnu uheldigere bliver hans Tolkning, naar han vil finde Ordet Kilde i Sammensætninger som Kjeldskov, Kjeldsgaard og Kjeldkær, hvor første Led er det nordiske Personnavn Kjeld, og naar han endelig hovedsagelig støtter sig til det angelske Bynavn Wittkiel (∴ Hvidkilde), maa det erindres, at denne Form af Navnet kun er en Korruption, der trodser det danske Sprogs Lydlove, og Navnet Kiel kan altsaa kun ved en ligesaa sprogstridig Fordrejelse være opstaaet af det danske Kilde. ¹⁾

I det andet Omraade, i Egnen Syd for Danevirke langs den gamle Adelvej over Rigsgrænsen ved Ejderøen, findes ligeledes en Del Bynavne, der bevise en tidligere, om end spredt dansk Bebyggelse.

Umiddelbart Syd for Kurgraven laa det 1132 omtalte Djævelkrat ²⁾ (Thievelakrat, Dyavel, hvoraf det senere Jagel menes opstaaet), og i nogen Afstand imod Sydøst findes endnu Gaarden Jettemark ³⁾ i Hütten Sogn. Begge disse Navne turde staa som et levende Minde om den Frygt, som Grænskeskovenes Uhygge indjog Befolkningen. Længere Syd paa omkring Vejen til Rendsborg ligge Byerne Nørby ⁴⁾, Bøglund, Okslev (Owsschlag) og Krop, og i dette Sogn maa formodentlig ogsaa det i Slesvigs gl. Stadsret

¹⁾ Mittheilungen der Gesellschaft für Kieler Stadtgeschichte. VIII. 1890. S. 2 fig.

²⁾ Helmold I. 50—51. — ³⁾ Deutsche Landesaufnahme. —

⁴⁾ Saaledes kaldes Byen endnu paa Major Bruyns Ksart 1777. Kongerigets Arkiv. Kaartsamling.

omtalte Kapel „Huglestad“ søges. Af to Grunde anser jeg Krop for et dansk Navn; dels findes et tilsvarende Navn i Skaane ¹⁾, dels er den oprindelige Kirkebygning ældre end Holtsaternes Indvandring i Sønderjylland, da Grundrisset er romansk og altsaa maa stamme fra det 11./12. Aarhundrede ²⁾. I Hohn Sogn ligger Kolonistederne Broholm ³⁾ ved Broholmøbæk, og i „Vesterkrog“ eller i Egnen langs Ejderens Sydbøjning sydvest for Rendsborg findes en Del Byer og Steder, der kunde tyde paa en dansk Bebyggelse; jeg sigter særlig til saadanne Navne som Elstrup ⁴⁾ (Elsdorf), Nybøl (Nübel), Klint, Aalsbæk ⁵⁾, Loklint (der tidligere var en Ø i Ejderen) o. a., men da ingen af disse Navne stemme med de foran fremsatte Kendemærker, tør jeg kun henstille det som en Formodning. Mærkværdig nok fandtes derimod i den ældre Tid, og længe før Staden Rendsborgs og Rendsborg Landsogns Grundlæggelse, syd for Ejderen to Byer med Navnet Skulleby ⁶⁾ (Skullebi, Scullebu, nu Schülp), der bevise, at Danskerne i deres Fremrykning imod Syd ikke have ladet sig standse af Ejderfloden.

¹⁾ A. Falkmann: Ortsnavnen i Skåne. — ²⁾ Haupt anf. St. II. S. 238. „Die Kirche zu „Hüttenkroppe“ wird zuerst 1218 erwähnt, sie stammt jedoch sicher aus romanischen Zeit (11./12. J.), ist aus Feldstein, und hat den romanischen Grundriss gehabt.“ — ³⁾ Deutsche Landesaufnahme. — Schröders Topografi over Schleswig. — Kaart fra 1777. — ⁴⁾ Joh. Mejers Kaart hos Danckwerth. — ⁵⁾ Kaart over den schleswig-holst. Kanal fra forrige Aarhundrede. Herhen hører maaske ogsaa Navnene Moholt, Mikilmoor, Holm. Se forøvrigt F. Høft: Geogr. Namen der Umgegend von Rendsburg. Rendsburg 1869. — ⁶⁾ Helmold. I. 67. Schröders Topografi over Holsten. — P. Hasse: Regesten und Urkunden. III. Provinz. Bericht. 1823. III. S. 70.